

دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد (M.A)
رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی

موسیقی در شعر کودک

(با نگاهی به شعر دهه‌ی هفتاد)

استاد راهنما:

دکتر فاطمه مجیدی

استاد مشاور:

دکتر ابوالقاسم رحیمی

پژوهش و نگارش:

ناهید ترشیزی

زمستان ۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سوگند نامه دانش آموختگان دانشگاه تربیت معلم سبزوار

به نام خداوند جان و خرد
کزین برتر اندیشه بر نگذرد

اینک که به خواست آفریدگار پاک ، کوشش خویش و بهره گیری از دانش استادان و سرمایه های مادی و معنوی این مرز و بوم، توشه ای از دانش و خرد گردآورده ام، در پیشگاه خداوند بزرگ سوگند یاد می کنم که در به کارگیری دانش خویش، همواره بر راه راست و درست گام بردارم. خداوند بزرگ، شما شاهدان، دانشجویان و دیگر حاضران را به عنوان داورانی امین گواه می گیرم که از همه دانش و توان خود برای گسترش مرزهای دانش بهره گیرم و از هیچ کوششی برای تبدیل جهان به جایی بهتر برای زیستن، دریغ نورزم. پیمان می بندم که همواره کرامت انسانی را در نظر داشته باشم و ممنوعان خود را در هر زمان و مکان تا سر حد امکان یاری دهم. سوگند می خورم که در به کارگیری دانش خویش به کاری که با راه و رسم انسانی، آیین پرهیزگاری، شرافت و اصول اخلاقی برخاسته از ادیان بزرگ الهی، به ویژه دین مبین اسلام، مبیانت دارد دست نیازم. همچنین در سایه اصول جهان شمول انسانی و اسلامی، پیمان می بندم از هیچ کوششی برای آبادانی و سرافرازی میهن و هم میهنانم فروگذاری نکنم و خداوند بزرگ را به یاری طلبم تا همواره در پیشگاه او و در برابر وجدان بیدار خویش و ملت سرافراز ، بر این پیمان تا ابد استوار بمانم.

نام و نام خانوادگی وامضای دانشجو
ناهید ترشیزی

لقد تم مدد دارم بام

له سهامی بودی را العدر سیرین بر جام سادد

ما امروز به یاد ان روره تم به دست سیرم

و

لقد تم به اسر زرم می

له در راه سبر بار ست به بودیها میام ملداست

فرم چکیده‌ی پایان‌نامه‌ی دوره‌ی تحصیلات تکمیلی

دفتر مدیریت تحصیلات تکمیلی

نام خانوادگی دانشجو: ترشیزی	نام: ناهید	ش دانشجویی: ۸۸۱۳۳۲۱۰۸۲
استاد راهنما: دکتر فاطمه مجیدی	استاد مشاور: دکتر ابوالقاسم رحیمی	
دانشکده: ادبیات و علوم انسانی	رشته: زبان و ادبیات فارسی	گرایش: —
مقطع: کارشناسی ارشد	تاریخ دفاع:	تعداد صفحات: ۱۶۴
<p>عنوان پایان‌نامه: موسیقی در شعر کودک (با نگاهی به شعر دهه‌ی هفتاد)</p> <p>کلیدواژه‌ها: شعر کودک، دهه ی هفتاد، موسیقی شنیداری، موسیقی دیداری، موسیقی معنوی.</p>		
<p>هدف پایان‌نامه‌ی حاضر آن است تا به موسیقی شعر، که اساسی‌ترین رکن شعر کودک است بپردازد. در این پژوهش سعی بر آن شد؛ تا موسیقی شعر کودک از جوانب مختلف (دیداری، شنیداری و معنوی) مورد بررسی قرار گیرد. روش انجام تحقیق، کتابخانه‌ای است؛ به این ترتیب که ابتدا پیش‌نمایی از موضوع «موسیقی شعر» با بررسی و کنکاش در پژوهش‌های پیشین به دست آمد. سپس به بررسی شعرهای کودک دهه ی هفتاد (گروه‌های سنی الف، ب و ج) به لحاظ انواع موسیقی شعر پرداخته شد. آمار گیری‌ها، انجام شد و آنجا که نیاز به جدول احساس شد، جدول‌ها تنظیم گردید. این پایان‌نامه روش توصیفی - تحلیلی را برای پیشبرد اهدافش برگزید. این پژوهش نشان می‌دهد که پررنگترین نوع موسیقی در شعر کودک موسیقی شنیداری است. این نوع موسیقی را میتوان در شاخه‌های مختلف مورد بررسی قرار داد: موسیقی سکوت، موسیقی غایب، موسیقی درونی، کناری و بیرونی. گذشته از موسیقی شنیداری، کودکان‌سرایان به موسیقی دیداری شعرشان نیز بسیار اهمیت می‌دهند. شعرهایی که موسیقی دیداریشان قوی است چشم‌نوازتر هستند. در گره‌های سنی "الف"، "ب" و "ج" که کودکان شعرها را انتخاب میکنند و میخوانند، شیوه‌ی دیداری شعرها بسیار مهم است. سومین نوع موسیقی به کار رفته در شعر کودک موسیقی معنوی است. این نوع موسیقی نسبت به انواع دیگر موسیقی بسامد پایینتری دارد. در مجموعه‌های مورد بررسی در شعر کودک دهه‌ی هفتاد شعری را نمیتوان یافت که خالی از موسیقی باشد. و این مسأله نشان‌دهنده‌ی اهمیت این عنصر در شعر کودک است.</p>		

فهرست اجمالی مطالب

- چکیده.....ج
- پیشگفتار.....ل
- فصل اول: کلیات.....۱
- شعر چیست؟.....۲
- تعریف ادبیات کودکان.....۴
- تاریخچه‌ی شعر کودک در ایران.....۶
- مختصات شعر کودک.....۱۰
- انواع شعر کودک.....۱۳
- عناصر شعر کودک.....۱۵
- فصل دوم: انواع موسیقی شعر.....۲۰
- بخش اول: موسیقی دیداری.....۲۱
- بخش دوم: موسیقی شنیداری.....۲۳
- بخش سوم: موسیقی معنوی.....۴۸
- فصل سوم: موسیقی شعر کودک.....۵۱
- بخش اول: موسیقی دیداری.....۵۲

۶۸	بخش دوم: موسیقی شنیداری
۱۲۸	بخش سوم: موسیقی معنوی
۱۳۸	فصل چهارم: نتیجه‌گیری
۱۴۴	فهرست منابع و مآخذ
۱۵۱	فهرست کتابهای مورد بررسی
۱۵۷	نمایه‌ی اعلام نام‌ها و کتاب‌ها

فهرست تفصیلی مطالب

- ج ..... چکیده
- ل ..... پیشگفتار

فصل اول: کلیات

- ۲ ..... شعر چیست؟
- ۴ ..... تعریف ادبیات کودکان
- ۶ ..... تاریخچه‌ی شعر کودک در ایران
- ۸ ..... اولین شاعران شعر کودک
- ۹ ..... شعر کودکان در ایران
- ۹ ..... شاعران کودک در سالهای پس از انقلاب اسلامی
- ۱۰ ..... مختصات شعر کودک
- ۱۰ ..... ۱- واژگان در شعر کودک
- ۱۱ ..... ۲- موسیقی در شعر کودک
- ۱۲ ..... ۳- آرایه‌های ادبی در شعر کودک

- ۴- رعایت قواعد دستوری..... ۱۲
- ۵- طول شعر کودکان..... ۱۲
- ۶- مضمون در شعر کودک..... ۱۲
- ۷- سرگرم کنندگی..... ۱۳
- انواع شعر کودک..... ۱۳
- ۱- لالایی..... ۱۳
- ۲- اشعار بی معنی و مهمل..... ۱۴
- ۳- شعر بازی..... ۱۵
- ۴- اشعار طبیعت..... ۱۵
- ۵- شعر طنز آمیز..... ۱۵
- ۶- اشعار مربوط به زندگی کودکان..... ۱۵
- عناصر شعر کودک..... ۱۵
- ۱- عناصر معنایی شعر..... ۱۶
- ۱-۱ موضوع..... ۱۶
- ۱-۲ مضامین و معانی..... ۱۶
- (الف) مضامین وصفی..... ۱۶
- (ب) مضامین تمثیلی..... ۱۶
- (ج) مضامین رفتاری..... ۱۷

۱۷	..... (د) مضامین آموزشی
۱۷	..... (ه) مضامین چندگانه
۱۷	..... ۲- عناصر ساختارهای بیرونی شعر کودک
۱۷	..... ۲-۱ زبان و بیان
۱۸	..... ۲-۲ قالب‌های شعر کودک
۱۸	..... ۲-۳ صنایع بدیعی
۱۹	..... ۲-۴ وزن
۱۹	..... ۲-۵ قافیه
۱۹	..... ۲-۶ ردیف

فصل دوم: انواع موسیقی شعر

۲۱	..... بخش اول: موسیقی دیداری
۲۳	..... بخش دوم: موسیقی شنیداری
۲۳	..... ۱ - موسیقی سکوت
۲۳	..... ۲ - موسیقی غایب
۲۴	..... ۳- موسیقی بیرونی شعر
۲۶	..... مزایا و محدودیتهای وزن
۲۷	..... انواع اوزان شعر فارسی

- ۱- تقسیم اوزان با توجه به آرایش ارکان ۲۷
- ۲- تقسیم اوزان با توجه به تکرار در ساختمان ۲۸
- ۳- تقسیم اوزان با توجه به حال مخاطب ۲۸
- ۴- تقسیم اوزان بر حسب قالبهای شعر ۲۹
- ۵- تقسیم اوزان با توجه به محتوا ۲۹
- ۲-۴-۷ اوزان حسی یا گفتاری ۳۰
- عوامل موثر بر شتاب و کندی وزن ۳۰
- ۴- موسیقی کناری ۳۰
- ۴-۱ قافیه ۳۱
- ۱- انواع قافیه با توجه به هماهنگی های آوایی ۳۲
- ۱-۱ انواع قافیه با توجه به جایگاه: ۳۲
- ۲-۱ انواع قافیه با توجه به کارکرد موسیقایی ۳۲
- ۱-۲-۱ اعنات ۳۳
- ۱-۲-۲ ردالقافیه ۳۳
- ۱-۲-۳ قافیه های متوازی ۳۳
- ۱-۲-۴ قافیه های متجانس ۳۳
- ۱-۲-۵ قافیه های متوازن ۳۳
- ۱-۲-۶ قافیه ی معموله ۳۳
- ۱-۲-۷ ذوقافیتین ۳۴
- ۱-۲-۸ قافیه ی تلفیقی ۳۴

۳۴	۲- قافیه با توجه به هماهنگی های معنوی: .....
۳۴	۲-۱) قافیهی متناسب .....
۳۴	۲-۲) قافیهی متضاد .....
۳۴	فواید قافیه .....
۳۵	محدودیت های قافیه .....
۳۶	۲-۴) موسیقی ردیف .....
۳۷	انواع ردیف .....
۳۷	۱-۲) ردیف با توجه به جایگاه .....
۳۷	(الف) ردیف آغازین .....
۳۷	(ب) ردیف میانی یا درونی .....
۳۷	(ج) ردیف کناری .....
۳۷	۲-۲) ردیف بر اساس نوع کارکرد .....
۳۸	محاسن ردیف .....
۳۹	محدودیت های ردیف .....
۳۹	همخوانی ردیف و قافیه .....
۳۹	ردیف و قالب های شعری .....
۴۰	۵ - موسیقی درونی .....
۴۰	۱-۱) نغمه ی حروف .....
۴۲	رابطه ی طبیعی حروف با مضمون .....
۴۲	۱-۲) تکرار هجا .....

- ٤٢ ..... ٣-١ تکرار واژه.....
- ٤٢ ..... ١-٣-١ تصدير.....
- ٤٣ ..... ٢-٣-١ تشابه الاطراف.....
- ٤٣ ..... ٣-٣-١ التزام يا اعنات.....
- ٤٣ ..... ٤-٣-١ تکرار يا تکرير.....
- ٤٤ ..... ٥-٣-١ سؤال و جواب.....
- ٤٤ ..... ٤-١ تکرار عبارت يا جمله.....
- ٤٥ ..... ١-٤-١ طرد و عکس يا تبديل و عکس.....
- ٤٥ ..... ٢-٤-١ ردالمطلع.....
- ٤٥ ..... ٣-٤-١ موازنه.....
- ٤٥ ..... ٤-٤-١ تکرار نحوی.....
- ٤٥ ..... ٥-٤-١ ترصيع.....
- ٤٦ ..... ٢- تجنيس.....
- ٤٦ ..... ١-٢ جناس تام.....
- ٤٦ ..... ٢-٢ جناس ناقص.....
- ٤٦ ..... ٣-٢ جناس زايد (مذيل).....
- ٤٦ ..... ٤-٢ جناس مرکب.....
- ٤٧ ..... ٥-٢ جناس مطرف.....
- ٤٧ ..... ٦-٢ جناس خط (مضارعه، مشاکله).....
- ٤٧ ..... ٧-٢ جناس لفظ يا لفظی.....
- ٤٧ ..... ٨-٢ جناس مکرر (مزدوج، مردد).....

- ۹-۲ جناس اشتقاقی (اقتضاب) ۴۷
- ۱۰-۲ جناس قلب ۴۷
- بخش سوم: موسیقی معنوی ۴۸
- ۱- ایهام ۴۸
- ۲- مطابقه ۴۸
- ۱-۲ پارادکس ۴۸
- ۲-۲ حس آمیزی ۴۹
- ۳- تبیین و تفسیر ۴۹
- ۴- تلمیح ۴۹
- ۵- مراعات النظیر ۴۹
- ۶- تأکید المدح بما يشبه الذم ۴۹
- ۷- تنسیق صفات ۵۰
- ۸- سیاقه الاعداد ۵۰

فصل سوم: موسیقی شعر کودک

- بخش اول: موسیقی دیداری ۵۲
- ۱- موسیقی دیداری در سطح ساختار شعر ۵۲
- ۱-۱ موسیقی دیداری در شعر کلاسیک ۵۲

- ۲-۱ موسیقی دیداری در شعر نیمه کلاسیک ۵۴
- ۳-۱ موسیقی دیداری در شعر نیمایی ۵۸
- ۲- موسیقی دیداری در کل مجموعه‌ی شعر ۶۰
- ۳- موسیقی دیداری در سطح یک شعر ۶۲
- ۱-۳ تکرار آغاز شعر در پایان آن ۶۲
- ۲-۳ تکرار یک پاره از شعر در تمام بندهای شعر یا در چند بند ۶۲
- ۳-۳ طرد و عکس ۶۲
- ۴-۳ موازنه و ترصیع ۶۳
- ۵-۳ تکرار الگوهای تکرار ۶۳
- ۴- موسیقی دیداری در سطح واژگان ۶۵
- ۱-۴ تصدیر ۶۶
- ۲-۴ تشابه‌الاطراف ۶۶
- ۳-۴ سؤال و جواب ۶۶
- ۴-۴ واژگان متجانس ۶۶
- ۵- موسیقی دیداری در سطح حروف ۶۶
- بخش دوم: موسیقی شنیداری ۶۸
- ۱ - موسیقی سکوت ۶۸

- ۲ - موسیقی غایب ۶۹
- ۳ - موسیقی بیرونی ۷۱
- پرکارترین اوزان شعر کودک ۷۲
- تقسیم بندی اوزان با توجه به تعداد ارکان ۷۳
- اوزان تک رکنی ۷۳
- اوزان دو رکنی ۷۳
- اوزان سه رکنی ۷۴
- اوزان چهار رکنی ۷۴
- تنوع اوزان شعر ۷۴
- عواملی که در چگونگی حالت وزن تأثیر دارند ۷۵
- ۱- نسبت هجاهای کوتاه به بلند: ۷۶
- ۲- ترتیب قرار گرفتن هجاهای کوتاه و بلند: ۷۶
- ۳- رکن پایانی اوزان: ۷۷
- ۴- طول مصراعها: ۷۸
- تقسیم بندی اوزان با توجه به شکل کلی قالبها ۷۹
- ۱) قالبهای سستی (کلاسیک) ۷۹
- ۲) قالبهای نیمه سستی ۷۹
- ۳) قالب آزاد ۸۱
- اوزان با توجه به تکرار ارکان ۸۲
- تقسیم اوزان با توجه به حال مخاطب ۸۳

- ۸۳ ..... طولانی بودن پاره‌ها.
- ۸۴ ..... کوتاه و بلند شدن مصراع.
- ۸۵ ..... استفاده از اوزان غریب.
- ۸۵ ..... استفاده از اختیارات شاعری.
- ۸۶-۴ ..... موسیقی کناری.
- ۸۶-۴ ..... ۱-۴ قافیه.
- ۸۷ ..... الف - قافیه با توجه به هماهنگی‌های آوایی.
- ۸۷ ..... انواع قافیه با توجه به جایگاه.
- ۸۷ ..... ۱- قافیه‌ی آغازین.
- ۸۷ ..... ۱-۱ قافیه‌های آغازین با پایان هم‌آوا.
- ۸۸ ..... ۱-۲ قافیه‌ی آغازین با آغازی هم‌آوا.
- ۸۸ ..... ۲- قافیه‌ی درونی.
- ۸۹ ..... ۳- قافیه‌های پایانی.
- ۸۹ ..... ۱-۳ قافیه‌های مقدم پایانی.
- ۸۹ ..... ۲-۳ قافیه‌های پایانی با آواهای پایانی یکسان.
- ۸۹ ..... ۱-۲-۳ قافیه‌های پایانی اجباری (که قالبهای شعری را شکل می‌دهند).
- ۹۰ ..... ۲-۲-۳ قافیه‌های پایانی اختیاری (که به منظور افزایش موسیقی آفریده شده است).
- ۹۲ ..... قافیه از لحاظ بدیعی.
- ۹۲ ..... ۱ - اعنات.
- ۹۲ ..... ۲- ردالفافیه.

- ۳- متوازی ۹۲
- ۴- متجانس ۹۳
- ۵- متوازن ۹۳
- ۶- قافیه‌های معموله ۹۴
- ۷- ذوقافتین ۹۴
- ۸- قافیه‌های تلفیقی ۹۴
- قافیه‌های تقریبی: ۹۵
- قافیه‌ی مقدم ۹۵
- ۲- قافیه‌ها با توجه به هماهنگی‌های معنوی ۹۵
- ۲-۱ قافیه‌های معنوی که توأم با هماهنگی‌های آوایی هستند ۹۵
- ۲-۲ قافیه‌های معنوی بدون هماهنگی‌های آوایی ۹۶
- ۲- ردیف ۹۷
- انواع ردیف بر اساس جایگاه ۹۸
- ۱- ردیف آغازین: ۹۸
- ۱-۱ ردیف‌های آغازین آراینده‌ی پاره‌های متوالی یک شعر ۹۸
- ۲-۱ ردیف‌های آغازین آراینده‌ی پاره‌های نامتوالی یک شعر ۹۹
- ۳-۱ ردیف‌های آغازین بندها ۱۰۱
- ۲- ردیف میانی ۱۰۱
- ۳- حاجب ۱۰۲
- ۴- ردیف‌های پایانی ۱۰۲

- ۱-۴ ردیف‌های پایانی بدون قافیه ۱۰۲
- ۲-۴ ردیف‌های پایانی مکرر پس از قافیه ۱۰۳
- انواع ردیف بر اساس کارکرد ۱۰۳
- ۱- ردیف‌های قاموسی ۱۰۳
- ۲- ردیف‌های دستوری ۱۰۴
- ردیف از لحاظ دستوری ۱۰۴
- همخوانی ردیف و قافیه ۱۰۵
- ۱- هماهنگی صامت‌ها ۱۰۵
- ۲- هماهنگی مصوت‌ها ۱۰۷
- ۳- هماهنگی تلفیقی ۱۰۸
- قالب‌های شعری و ردیف ۱۰۸
- ۵ - موسیقی درونی ۱۱۰
- ۱- تکرار: ۱۱۰
- ۱-۱ نغمه‌ی حروف ۱۱۱
- ۱-۱-۱ هم حرفی ۱۱۱
- ۱-۱-۲ هم صدایی ۱۱۴
- ۲- تکرار هجا ۱۱۵
- ۳- تکرار واژه ۱۱۵
- ۱-۳-۱ تصدیر ۱۱۵
- ۱-۳-۱-۱ تصدیرهای آراینده‌ی یک بیت ۱۱۵

- ۱۱۶ ..... ۲-۱-۳ تصدیق‌های آراینده‌ی یک بند.....
- ۱۱۷ ..... ۳-۱-۳ تصدیق در بیش از یک بند:.....
- ۱۱۸ ..... ۲-۳-۱ تشابه‌الاطراف.....
- ۱۱۸ ..... ۳-۳-۱ التزام یا اعنات.....
- ۱۱۹ ..... ۴-۳-۱ تکرار (تکریر).....
- ۱۲۰ ..... ۵-۳-۱ طرد و عکس (تبدیل و عکس).....
- ۱۲۱ ..... ۶-۳-۱ سوال و جواب.....
- ۱۲۱ ..... ۷-۳-۱ تکرارهای میان مصراع‌ی (پراکنده):.....
- ۱۲۱ ..... ۴- تکرار عبارت یا جمله:.....
- ۱۲۱ ..... ۴-۱ تکرار بیت یا مصراع در آغاز یا پایان بندها.....
- ۱۲۲ ..... ۴-۲ تکرار آغاز شعر در پایان.....
- ۱۲۲ ..... ۴-۳ تکرار یک مصراع شعر به صورت پراکنده.....
- ۱۲۳ ..... ۴-۴ موازنه.....
- ۱۲۳ ..... ۵-۴ ترصیع.....
- ۱۲۴ ..... جناس.....
- ۱۲۴ ..... ۱- جناس ناقص اختلافی.....
- ۱۲۴ ..... ۱-۱ جناس اختلافی حرکتی.....
- ۱۲۴ ..... ۲-۱ جناس اختلافی حرفی.....
- ۱۲۵ ..... ۲- جناس ناقص افزایشی (مدیل).....
- ۱۲۵ ..... ۳- جناس اشتقاقی.....
- ۱۲۶ ..... ۴- جناس تام.....